

MARKÓ GYÖRGY

AZ IDEIGLENES NEMZETI KORMÁNY HADSEREGÉNEK SZABOLCS VÁRMEGYÉBEN MEGALKULT GYALOGZÁSZLÓALJAI

(1945. február—május)

A következő oldalakon a népi demokratikus hadsereg 6. gyaloghadosztálya történetének egy eddig még fel nem tárt részletét, a Szabolcs vármegyében megalakult gyalogzászlóalj felállítását és hadművelési területre indulását kívánjuk ismertetni. Ez a részterület megítélésünk szerint több szempontból is figyelmet érdemel. A 6. gyaloghadosztálynak nagyobb számban csak Nyíregyháza és Nyírbátor helyőrségekből voltak kihelyezett alegységei¹ — a katonai vezetéstől való „távolság” sok olyan különleges, a Debrecenben állomásozó csapatok parancsnokai számára fel sem merülhető problémát szült, amelyek megoldása nagyfokú önállóságot, kezdeményezőkézséget követelt az említett városok katonai elöljáróitól. A központi katonai ellátás szinte teljes hiánya pedig olyan rendkívül szoros kapcsolatok kiépítését igényelte a városi hatóságokkal, amilyenek csapatparancsnoki szinten ismeretlenek voltak Debrecenben vagy Jászberényben, ahol az 1. gyaloghadosztály szervezése zajlott ebben az időben.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrejötté, az új államiság megteremtése új hadsereg létrehozását igényelte. A hadseregszervezés jogi alapját az 1945. január 20-án Moszkvában megkötött fegyverszüneti szerződés képezte, amelyben Magyarország vállalta nyolc nehézfegyverzetű gyaloghadosztály felállítását a német fasizmus elleni harcra.² Az első magasabbegységek személyi és anyagi szükségleteinek felmérése nyilvánvalóvá tette, hogy a Honvédelmi Minisztérium azok biztosításánál nagymértékben szovjet támogatásra van utalva.³ A hadrendek kiadása után az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. február 5-én konkretizálta igényeit a szovjet kormány felé.⁴ Az akkori hadihelyzetben azonban a szovjet katonai szervek lehetőségei korlátozottak voltak, nem állt mód-

1 Debrecen kívül Hajdú, illetve Bihar vármegyék területén is állomásoztak a hadosztálynak alakulatai: a 17/II. gyalogzászlóalj Hajdúhadházán, a 17/III. gyalogzászlóalj pedig Berettyóújfaluban volt ekkor elhelyezve. (Hadtörténelmi Levéltár — a továbbiakban HL — HM 1945/eln. 20.557 és 21.076.)

2 Magyar—szovjet kapcsolatok 1945—1948. Dokumentumok. Hely, év nélkül. 36. o.

3 A Honvédelmi Minisztérium 1945. január 16-án a hadsereg létszámát 140 000 főben szabta meg. Szovjet részről mintegy százezer hadifogoly átadásával számoltak, a hiányzó létszámot toborzás és sorozás útján kívánták biztosítani. A hadosztályok anyagi-technikai szükségleteit mindenképpen szovjet zsákmányanyag átadásából remélték fedezni. (HL HM 1945/eln. 20.030.)

A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt január 30-án kelt közös hadseregszervezési javaslata nagyjából hasonló következtetéseket tartalmazott, de a két munkaspárt fokozottabban kívánt támaszkodni a toborzottakra. (Uo. Tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteménye 2668.)

4 A Honvédelmi Minisztérium február 4-én rendelte el a 6. gyaloghadosztály felállítását (uo. HM 1945/eln. 20.112), majd a kormány másnap négy hadosztály, két hadtestparancsnokság, ezek közvetlen alakulatai felállításához szükséges ember- és hadianyagot igényelt. (Uo. HM 1945/eln. 20.094.)

jukban maradéktalanul teljesíteni a magyar kérést.⁵ Mivel az addigi elképzelések kivihetetlennek bizonyultak, szerényebb keretek között kellett folytatni a hadseregszervezési munkálatokat. Ezt a felismerést tükrözte a március 13-án kiadott új hadrend is, amely a 6. gyaloghadosztály létszámát a korábbi 14 000 helyett 10 479 főre csökkentette és törölte a harci technikában igényes alegységek egy részét is.⁶

A szervezeti kereteket emberekkel kellett feltölteni, az állománytáblázatokban rendszeresített szállítóeszközöket és fegyverzetet be kellett szerezni. Leghamarabb az emberanyag-szükségletet sikerült biztosítani. A magyar kormány számított a nemzeti érzésektől áthatott, demokratikus szellemű magyar tömegekre, hozzájuk intézték a fegyverszünet aláírásának időpontját kiadási napként feltüntető „Toborzási felhívás”-t.⁷ Bár nagy számban maradtak fenn dokumentumok a toborzó munka sikereiről,⁸ köztudott, hogy a Szovjetunió által átadott hadifoglyok képezték az új hadsereg gerincét. Vörös János vezérezredes, honvédelmi miniszter már az 1945. február 1-i kormányülésen tájékoztatta minisztertársait, hogy „körülbelül 16 000 hadifogly van útban hozzánk”.⁹ A debreceni Pavilon laktanya üresen álló épületeibe sorra érkeztek be a Pest és Szolnok vármegyei fogolytáborokban a fasizmus elleni harcra önként jelentkezett magyar hadifoglyok. 1945. február 6-án Gödöllőről 2113 fő, másnap Jászberényből 17 tiszt és 1983 légénységi állományú katona, február 8-án ismét Gödöllőről 1330 fő érkezett. Az összesen 5443 hadifoglyot, köztük 204 tisztet a megérkezést követő napokban a magyar katonai hatóságok nevében Kővári Marcell alezredes, a 6. honvéd kerület parancsnoka vette át.¹⁰ Február 11-én újabb két szerelvény állt be a debreceni vasútállomásra: Mezőúrról 1499, Gödöllőről 1546 különböző rendfokozatú katona vonult be a Pavilon laktanyába. A 6. gyaloghadosztály vezérkari főnökének másnapi jelentése szerint „ezen szállítmányokkal a laktanya zsúfolásig megtelt”.¹¹

A katonák fegyvernemek szerinti szétválogatását követően elkezdődhetett a különböző alegységek felállítása. Az ez irányú munka 1945. február 21-én befejeződött, a hadosztály parancsnoka, Székely László ezredes, a továbbiakban a már megszervezett alakulatokat a környező városok laktanyáiban tervezte elhelyezni, míg az így felszabadult épületekbe bevonulhatnának az újabb, ezáltal már szovjetunióbeli hadifogolytáborokból érkező szállítmányok tagjai.¹² Egyébként ésszerű terve mégsem vált valóra, mert a szovjet katonai hatóságok magát a Pavilon laktanyát is zár alá helyezték. Létszámegyeztetési problémák miatt az önként jelentkezett katonák hadifogoly-állapota csak 1945. március 4-én szűnt meg. Aznap 10 órakor a Szövetséges Ellenőrző Bizottság jelenlevő képviselője átadta a magyar kormánynak a táborban levő fogoly magyar tiszteket és légénységet.¹³ Február utolsó napjaiban sorra érkeznek viszont a Szovjetunió területéről az újabb önkéntesek, elhelyezésüket a Debrecen környéki helységek laktanyáiban kellett megoldani. Több ezer emberről volt szó: február 23-án két

5 Vö. *Kis András*: Az antifasiszta magyar katonai hagyományokról. Budapest (a továbbiakban — Bp.) 1978. (Korunk tudománya.) 71—72. o. és 99. sz. jegyzete.

6 HL HM 1945/eln. 20.561.

7 Szövegét közli: Felszabadulás. Bp. 1955. 328—329. o.

8 Pl. a 7. honvéd kerületi parancsnokság 1945. március 6-i jelentése szerint a toborzottak létszáma Borsod és Zemplén vármegyékben kb. 11 000 fő volt. (HL HM 1945/eln. 20.610.) A Honvédelmi Minisztérium vezetői március 20-án úgy vélték, hogy a felhívásra jelentkezők száma meghaladta a 25 000 főt. (Uo. HM 1945/eln. 20.312.)

9 Idézi *Mucs Sándor—Zágoni Ernő*: A Magyar Néphadsereg története 1945—1959. Bp. 1979. 71. o.

10 HL HM 1945/ált. 1752.

11 Uo. HM 1945/eln. 20.567.

12 Uo. HM 1945/ált. 1392.

1945. február 21-ére befejeződött a 16. gyalogezred, a 11/I. tüzérosztály, a 6. utász zászlóalj és a 6/1. kocsiszlop megszervezése. A Pavilon laktanyában tartózkodó 8451 katonából a témánkat közelebről érintő 18. gyalogezredbe ekkor még csak 394 főt osztottak be.

13 Uo. HM 1945/eln. 20.567. A laktanya zár alá vételének kérdését részletesen elemzi *Kis András*: Az antifasiszta... i. m. 93—95. o.

szállítmány érkezett 1693, illetve 933 fővel, akiket február 26-án 824, míg március 1-én 1400 volt hadifogoly követett.¹⁴ Köztük voltak a témánkat érintő későbbi gyalogzászlóaljok tisztjei, tiszthelyettesei és legénységi állományú katonái is.

Hogyan, milyen körülmények között, miféle szándékokkal áthatva jelentkeztek ezek az emberek a fasizmus elleni harcra? Egyszerű — és méltatlan, az önkéntesek önértékét jogosan sértő — lenne elintézni ezt a kérdést egy kézlegyintéssel, mondván, hogy a további hadifogságtól való félelem diktálta a lépésüket, a táborélettől mindenáron való szabadulás vágya ösztönözte őket a jelentkezésre. Minden bizonnyal voltak ilyenek is, de a korabeli dokumentumokra és az egykori résztvevőkkel való beszélgetésekre támaszkodva bizonyíthatónak vehető, hogy ezek a kisebbséget képviselték. Egyrészt a jelentkezés minden kényszertől mentesen, önkéntes alapon zajlott és bizony nagy volt a felhívást eleve elutasítók aránya.¹⁵ Másrészt a hazatérők létszámát a szovjet katonai hatóságok eleve meghatározták, ami kiváló válogatási lehetőséget teremtett, mert a jelentkezők nagysága minden esetben meghaladta a hazatérők kontingensét. Így pl. a nyikolajevi 126. számú fogolytábor 3000 magyar hadifoglyából 200-at válogattak ki alapos szűrés után.¹⁶ A hadifoglyok egy része a táborokban már bizonyos mértékű világnézeti nevelésen ment keresztül, többen végeztek antifasiszta iskolát,¹⁷ az általuk kifejtett mozgósító hatást mindenképpen figyelembe kell vennünk a jelentkezők hangulatának megítélésékor.¹⁸

A katonák harctéri tapasztalatai a német „szövetséges” magyarokkal szemben tanúsított magatartásáról, a háborúban átélt szenvedéseik, a táborokbeli szovjet politikai szervek felvilágosító munkája, az „Igaz Szó” cikkei, antifasiszta iskolát végzett társaik agitációja fokozatosan nyilvánvalóvá tette minden józanul gondolkodó ember előtt a Szovjetunió ellen vívott háború értelmetlen és igazságtalan voltát. A legénységi állományú hadifoglyok osztályösszetétele pedig megmagyarázza, hogy a kialakuló németellenesség miként kapcsolódhatott össze a társadalom demokratikus átalakításának igényével. Az egykori szemtanú szavaival: „az önkéntesek döntő többsége érezte, hogy a horthysta, Szálasi-féle fasizmus szégyenteljes cselekedetei után becsületbeli dolog beállni az új hadseregbe, segíteni az ország felszabadításában és megteremteni egy új, szabad élet lehetőségét”.¹⁹

Nehezebb, belső vívódásokkal terhes utat kellett megtenniük a tiszteknek. Álláspontjuk átalakulásának vizsgálata pedig különösen fontos, ha a tiszteknek egy hadsereg életében játszott szerepére gondolunk. Természetesen különbséget kell tennünk a hivatásos és a tartalékos állományúak között, de általánosságban elmondhatjuk, hogy a hazafias érzelmű tiszték felismerték ugyan, hogy

14 HL HM 1945/eln. 20.197, 20.198, 20.557 és 20.585.

15 Gém Ferenc emlékezete szerint a jászberényi fogolytáborban 15 000 magyar hadifoglyból csak mintegy kétezer volt hajlandó az életét is kockáztatni a németek ellen. (*Gém Ferenc: A katonák sem maradhatnak ki a földosztásból.* — Új haza, új hadsereg. Bp. 1970. 161. o.)

16 *Budai József* visszaemlékezése, a szerző birtokában. Budai József később a 18/II. gyalogzászlóaljban nevelői beosztásokban tevékenykedett.

17 Volt aki az uszmányi táborban végzett antifasiszta iskolát, ahol többek között Andics Erzsébet előadásait hallgatta, míg nem véletlenül lett a 18/III. gyalogzászlóalj első nevelőtisztje az egyik Moszkva melletti antifasiszta iskola volt hallgatója. (Honvédelmi Minisztérium Központi Irattára — a továbbiakban HMKI — 49.466 és 49.459.) A már említett Budai József is hat hetes iskolán vett részt Nyikolajevben.

Az „Igaz Szó” hasábjain gyakran találkozhatunk Sallai Tivadar nevével (pl. 1943. 36., augusztus 5-i sz.), aki hazatérése után a 18/III. gyalogzászlóaljban nevelői funkciókat töltött be. A cseljabszki fogolytáborban a megalakult antifasiszta aktív elnökeként tevékenykedett. (*Sallai Tivadar* A 18. gyalogezred 7. századánál. — Új haza, új hadsereg i. m. 180. o.)

18 A fogolytáborokban ekkor uralkodó hangulatról az „Igaz Szó” így írt: „Nagy lelkesedéssel mondták ki a gyűlések, hogy a hadifoglyok kézzel szilárd eltökéltséggel, egész erejük latbavetésével a németek elleni harcban résztvenni.” (*Igaz Szó*, 1945. 1., január 1-i sz.)

19 *Gém Ferenc* i. m. 161. o.

ezt a háborút a németek elvesztették és érezték, hogy Magyarország nem maradhat a vesztes oldalán, de a felismeréstől hosszú út vezetett a cselekvésig. Legtöbbjük csak hosszás, egymás közötti viták, a magyar kommunista emigráció egy-egy magával ragadó egyénisége személyes hatására tette magáévá a németek elleni harc gondolatát. Így pl. 1944. szeptember 9-én látogatta meg a zaslavi fogolytábor Vas Zoltán és a vele folytatott beszélgetés — túlzás nélkül állíthatjuk — döntően befolyásolta az ottani kilenc magyar tiszt további álláspontját. Az akkor Zaslavban, az egykori lengyel kolostorban berendezett fogolytáborban tartózkodó kilenc magyar tiszt közül hármat sikerült felkeresnünk, valamennyien egybehangzón nyilatkoztak erről a kérdéstről. Vas Zoltán a beszélgetés során Horthy országvesztő politikáját elemezte és utalt arra, hogy szovjet részről számítanak egy magyar katonai részvételre a németek ellen. A jelenlevő tisztek, ha nem is egyforma meggyőződéssel, de már ekkor elkötelezték magukat e gondolat mellett.²⁰ Az eddigiekben vázolt folyamatot mindenképpen meggyorsították a táborokba érkezett hírek Horthy sikertelen kiugrási kísérletéről és a nyilas hatalomátvételtől.²¹ Olyan németellenes, antifasiszta egységfront jött így létre, amelynek tagjai, ha nem is egyforma lelkesedéssel, a jövőt tekintve különböző elképzelésekkel, sokszor talán egzisztenciális okokból is, de jelentkeztek a fegyverbe hívó szóra.

A jelentkezés körülményeinek rekonstruálásakor zömmel csak visszaemlékezésekre támaszkodhattunk. A fogolytáborok parancsnokai 1945. januárjának végén kaphatták meg előjáróiktól az utasítást a hazatérő hadifoglyok kiválasztására.²² Gyűléseken ismertették az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulását, hadüzenetét a fasiszta Németországnak és szándékait az antifasiszta fegyveres harcban való részvételre. A jelentkezők létszáma nagy volt, de pl. a zaporozsjei 100/I. fogolytáborban tartózkodó 3000 magyar közül csak 160 hadifogoly katona és 40 volt munkaszolgálatos térhetett haza. Így a katonák kiválogatását a tábor magyar tisztjei végezték el, míg a volt munkaszolgálatosoknál bizottság látta el ezt a feladatot.²³ A szabóri fogolytáborból — talán mert jóval közelebb esett Magyarországhoz, mint az ukránjai és az Uralban levő táborok, valamint mert nagysága is meghaladta azokat — mintegy 1700 fő térhetett haza Szász Ferenc ezredes vezetésével. A későbbi vezérőrnagy emlékezete szerint 1945. januárjának végén magához kérette őt a fogolytábor szovjet parancsnoka és közölte, „fentről utasítást kapott, hogy 1700 magyar önkéntest küldjön haza Magyarországra. ... Az 1700 fős szállítmányba annyi tisztet és tiszthelyettest választhattam, amennyit akartam.”²⁴ Az uszmani 82. számú fogolytáborban is a magyar tisztek jelölték ki a jelentkezők közül a hazatérő 123 főt, míg Cseljabinszkban a válogatást a megalakult antifasiszta aktív tagjai végezték el.²⁵ Az így kiválasztott önkénteseket a szovjet hatóságok a táborokból belülről elkülönítették, kiemelt élelmezésben részesítették és igyekeztek pótolni ruházati hiányukat. A hazatérők általában ünnepélyes ke-

20 *Dunai Antal*, *Seress István és Szrogh Károly* visszaemlékezései, a szerző birtokában. Vas Zoltán zaslavi látogatásának időpontját Dunai Antal korabeli, 1945. márciusában készült feljegyzései alapján sikerült megállapítani. Dunai Antal később a 18/III. gyalogzászlóalj segédtisztje, Seress István D. (deffenzív) tisztje lett, míg Szrogh Károly a 18/6. század élére került.

21 Szrogh Károly így emlékezik erre: „A mi agyunkban még mindig az volt, hogy most már Horthy kiugrott, tehát nem köt többé a reá tett eskünk. Ez is az igazsághoz tartozik, mert nagy mellébeszélés volna azt állítani, hogy nem kellett megvívni egy bizonyos harcot, lépésről-lépésre meggyőződni azoknak a cáfolatáról, amiket addig tanultunk”. (*Szrogh Károly* visszaemlékezése.)

22 V. I. Pomin szovjet levéltári források alapján arról ír, hogy „1945. január 20-án a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke elrendelte, hogy a hadtápterületen levő táborból (sic!) 17 ezer magyar hadifoglyot irányítsanak Debrecenbe.” (*Pomin, V. I.*: A proletár internacionalizmus lenini zászlaja alatt. — *Hadtörténelmi Közlemények* — a továbbiakban HK — 1977. 3. sz., 417. o.)

23 *Dunai Antal*, *Seress István és Szrogh Károly* visszaemlékezései. Dunai Antal korabeli feljegyzéseiből tudjuk, hogy szállítmányuk 1945. február 11-én indult Magyarország felé.

24 *Szász Ferenc*: A szabadság útját választottam. — HK, 1973. 4. sz., 727. o.

25 HL HM 1945/ein. 27.312 és HMKI 49.452, valamint *Sallai Tivadár*: i. m. 180. o.

reték között vettek búcsút a fogolytáborokban maradt társaiktól és a táborok szovjet előljáróitól, majd szovjet kísérőkkel ugyan, de tulajdonképpen már önállóan, magyar parancsnokok vezetésével vagoníroztak be és kerültek hazaszállításra.²⁶

Legelsőnek Szász Ferenc ezredes parancsnoksága alatt a szombori 26. számú fogolytábor önkéntesei érkeztek meg Debrecenbe, 1945. február 23-án. Az 1693 fős szállítmányt másnap kettéosztották, így alakultak meg a 17/III. és a 18. önálló zászlóaljok 820, illetve 727 fős létszámmal. Az említett alakulatok közül az utóbbit Nyírbátorba irányították.²⁷ Több fogolytábor volt hadifoglyaiból tevődött össze az 1945. március 1-én éjszaka Debrecenbe érkezett 1400 fős szállítmány.²⁸ A Cseljabinszkban jelentkezett 300 katona Voronyezsben csatlakozott az uszmani önkéntesekhez, majd Kievtől nyugatra csatolták szerelvényükhöz a Nykolajevből, a Zaporozsجبől és máshonnan érkezett volt hadifoglyok vagonjait.²⁹ A Honvédelmi Minisztérium 1945. március 2-án az alábbiakban intézkedett az aznap átvett önkéntesek felhasználásáról: „Meg kell alakítani a 18/I. és 18/III. zlj-akat. A már megalakított és Nyírbátorba irányított, de eü. zárlat miatt Nyíregyházán megállított zlj-at egyidejűleg 18/II. zlj-á számozom át. A megalakított... 18/I. zlj-at a 6. ker. pság vasúti szállítással Nyíregyházára, a 18/III. zlj-at... Nyírbátorba irányítsa.”³⁰

Szabolcs vármegye hivatalos szerveit nem érte váratlanul az új magyar hadsereg katonáinak érkezése. A vármegye főispánja, dr. Erőss János³¹ már 1945. januárjának végén megkaphatta a Honvédelmi Minisztériumnak a kiegészítő parancsnokságok felállítását elrendelő utasítását és intézkedett is az abban foglaltak végrehajtásáról.³² A nyíregyházi 64. kiegészítő parancsnokság élére Mikola Jenő ezredes került, aki egyben a magyar városparancsnoki funkciót is betöltötte.³³ E két katonai szerv elhelyezése a Városháza Kossuth téri épületének földszinti szobáiban volt biztosítva.³⁴ Nyíregyháza polgármesterét külön is értesítették a városba kerülő magyar katonákról azzal, hogy a honvédek elhelyezésével és ételmezésükkel kapcsolatos feladatok a városi előljáróságot terhelik.³⁵ Funkcionáló katonai közigazgatási hatóságok, ez irányú feladatai elvég-

26 *Budai József, Seress István és Szógh Károly visszaemlékezései, Sallai Tivadar i. m. 180—181. o. és Szász Ferenc i. m. 727. o., v.6. HL HM 1945/eln. 21.076.*

27 HMKI 45 330, HL HM 1945/eln. 20.197, 21.076 és no. 6/50. a 18/II. gyalogzászlójai állománynaplója. (A történet számú számlálója a 6. hadosztály iratait, nevezője a dobozt jelöli. A doboz számát nem levéltári jelzetként, hanem a könnyebb azonosítást érdekében adtuk meg.)

Bár a Honvédelmi Minisztérium rendeletei február 24-én beérkezett szállítmányról beszélnek, de a tisztek személyügyi anyagaiban egyöntetűen 23-a szerepel megérkezési dátumként. Ezt támasztja alá a bizonyíthatóan február 23-án Debrecenbe érkezett Smetana József visszaemlékezése: „Amíg a debreceni vasútállomáson várakoztunk, pár óra múlva befojtott egy másik szerelvény is, amelyen ugyancsak volt hadifoglyok érkeztek.” (*Smetana József: A Magyar Néphadsereg első alegységének megalakulásáról.* — HK, 1961. 1. sz. 183. o.)

28 A szállítmány átvételére 1945. március 2-án délelőtt került sor. (HL HM 1945/eln. 20.585. és *Seress István visszaemlékezése.*) A március 1-i megérkezést valószínűsítik viszont a tisztek személyügyi anyagai.

29 *Budai József, Dunai Antal, Seress István és Szógh Károly visszaemlékezései, Sallai Tivadar i. m. 181. o., valamint HMKI 49.452.* Indulási időpontok: Nykolajev 1945. február 4., Voronyezs február 10., Zaporozsje február 11. Bár nem tudtuk pontosan meghatározni a csatlakozás színhelyét, de a visszaemlékezésekben említett útvonalak és a korabeli vasúthálózat alapján Zsmerinka jöhet a legnagyobb valószínűséggel szóba.

Az 1945. március 1-én Debrecenbe beérkezett szállítmány összetételét sajnos nem tudtuk pontosan rekonstruálni. Az említett fogolytáborokon kívül egy helyen tesznek említést az ekkor Orszkból érkezett önkéntesekről (Honvéd Híradó, 1946. 4., március 4-i sz.), ezen kívül még legalább két eddig még ismeretlen táborral számolhatunk.

30 HL HM 1945/eln. 20.585.

31 Kinevezését közli a Nyíregyházán ekkoriban megjelenő Magyar Nép 1945. 3., január 9-i száma. A későbbi közellátásügyi miniszterrel ld. *Béllény József: Magyarország kormányai 1848—1975.* Bp. 1978. 229. o.

32 Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár, Nyíregyháza polgármesterének iratai (a továbbiakban SzSzmLt V. B. 186.) IX. kűtő, 3/1945. 1544.

33 HL 1945. utáni katonai területi szervek iratai, 21/ker. pcs—6. honv. ker. 45.03.10. A kiegészítő parancsnokság tevékenysége kezdetben kimerült a Honvédelmi Minisztérium rendeleteinek a városi hatóságok felé történő továbbításában. (Fl. SzSzmLt V. B. 186. IX. kűtő, 4/1945. 2438.)

34 Uo. 2634. és XI. kűtő, 1741/1945. 4121.)

35 A tervek szerint először 2500 fő érkezéséről volt szó. (Uo. I. kűtő, 16/1945. 2328.) 1945. február 16-án kapta meg Fazekas János polgármester a 6. honvéd területi parancsnokság 6.009/eln.—1945. sz. távmondatát: „Értesítem, hogy a megalakuló magyar honvédség alakulataiból 500 fő rövidesen a városba érkezik. Elhelyezés és ételmezés biztosítására sürgősen intézkedjék.” (Uo. 2690.)

zésére felkészült polgármesteri hivatal várta tehát a volt hadifoglyok csoportjait.

1945. február 26-án érkezett meg Nyírbátor felé tartva Nyíregyházára a 18. önálló zászlóalj, amely pár nap múlva a 18/II. hadrendi elnevezést vette fel. A vonatközlekedés hiánya, valamint az alakulat tagjai között fellépett kiütéses tifusz megbetegedések miatt a zászlóalj kénytelen volt további útját megszakítani.³⁶ Az alakulat parancsnoka, Székely Antal százados³⁷ értesítette a nem várt eseményről előljáróit és felvette a kapcsolatot a városi hatóságokkal. Mindkét helyen azonnal döntés született: a 6. honvéd kerületi parancsnokság a járványszerű megbetegedések miatt 21 napig vesztegzár alá helyezte a zászlóaljat, míg a polgármester elhelyezésükről, a betegek kórházi kezeléséről és az egész állomány fertőtlenítéséről intézkedett.³⁸ Az alakulat katonáit először a Kálai utcai „Kossuth Lajos” evangélikus fiúgimnáziumban szállásolták el. Felmerülhet a kérdés, hogy egy ilyen régi katonavárosban mint Nyíregyháza, miért egy gimnáziumban helyezték el a zászlóaljat. Egyrészt azért, mert a laktanyák súlyos károkat szenvedtek a háborús események alatt (pl. a volt páncélos laktanyából csak két istálló volt használható állapotban), másrészt mert a szovjet csapatok bizonyos épületeket fenntartottak saját céljaikra. A háborúban a gimnázium épülete nagyobb mértékben nem sérült meg, csak „az iskolával szoros kapcsolatban levő diákokthoz repülőbomba találatától kigyúlt és leégett”.³⁹ A gimnáziumban az elhelyezett laktanyaszerű volt — az épületben a háború vége felé kórház működött —, de szűkösnek bizonyult.⁴⁰ Nem voltak jobbak az elhelyezési körülmények a Bethlen utcai római katolikus elemi iskola épületében sem, ahová a 18/I. zászlóalj Nyíregyházára érkezése után átköltöztek.⁴¹

Hangos nótaszóval vonult a vasútállomástól a gimnáziumig a március 4-én délután Nyíregyházára érkezett újabb alakulat. Debrecenről egy szerelvényen utaztak a Nyírbátorba tartó 18/III. gyalogzászlóalj katonáival. A nyíregyházi vasútállomáson már várták őket, a honvéd állomásparancsnok köszöntötte az új magyar hadsereg egymástól most rövid időre elszakadó önkénteseit.⁴² A 18/I. zászlóalj a Debrecenbe 1945. március 1-én beérkezett szállítmány egy részéből alakult, zömmel a Nyikolajevben és a zaporozsjei fogolytáborban jelentkezettek alkották személyi állományát.⁴³ Érdemes lenne röviden áttekinteni az alakulat történetét, amit a zászlóalj fennállásának alig egyhónapos volta is indokol.

36 HL 6/46. 1/pk—18/II. gy. zlj. 45.02.27.

37 Székely Antal (1909. Bányászás — 1969. ?) a tanítóképző elvégzése után töltötte le tényleges katonai szolgálatait, amit néhány éves tanítói tevékenység követett. 1939. júniusában, tartalékos fősztí továbbképzése alatt átvették a hivatásos állományba. Századosként került ki a szovjet frontra, ahol 1944. áprilisában fogságba esett. A szambori fogolytáborban jelentkezett az új magyar hadseregbe, 1945. február 24-től az alakulat megszűntéig, 1946. márciusának végéig a 18/II. gyalogzászlóalj parancsnoka. Ekkor a határőrséghez került, ahol 1951. májusában már nem tartottak igényt további szolgálatára. Leszerelése után ismét a tanítói pályán tevékenykedett. (HMKI 45.326.)

38 A 6. honvéd kerületi parancsnokság 1945. február 28-án kelt 6.089/eln.—1945. sz. távmondatát megkapta a zászlóalj (HL 6/46. 2/pk—18/II. gy. zlj. 45.03.01.), a nyíregyházi honvéd állomásparancsnokság (vö. uo. 5/pk—18/II. gy. zlj. 45.03.05.), valamint a polgármesteri hivatal. (SzSzmLt V. B. 186. I. kútfő, 16/1945. 3733.) A polgármester ezt megelőzően intézkedett az alakulat elhelyezéséről és utasította a város tisztí orvosát a ráháruló feladatok elvégzésére. (Uo.)

39 Az elszállásolásra ld. HL 6/46. 1/pk—18/II. gy. zlj. 45. 02.27. Ma a Vöröcs Hadsereg útja 19. sz. alatti épületben szakközépiskola működik. A laktanya helyzetére ld. SzSzmLt V. B. 186. III. kútfő, 61/1945. 3982., a gimnáziumra Emlékkönyv 1806—1956. Kiad. a Nyíregyházi Kossuth Lajos Gimnázium, Nyíregyháza, 1956. 34. o.

40 HL 6/46. 5/pk—II. gy. zlj. 45.03.05.

41 1945. március 5-én már az elemi iskolában volt a zászlóalj. (SzSzmLt V. B. 186. III. kútfő, 60/1945. 3902.) A Bethlen Gábor utca 3. sz. alatt ma a „Jókai Mór” általános iskola egy része van elhelyezve.

42 Magyar Nép, 1945. 26., március 6-i sz. Sallai Tivadar — bár az eseményt pár nappal korábban véli — idéz is az ekkor elhangzott beszédből, nagyjából megegyezően a hírlap verziójával. (Sallai Tivadar i. m. 182. o.)

43 Debrecenben a március 1-én beérkezett szállítmányt több részre osztották. A Zaporozsjeből jött tisztek közül hárman és a legénység egy része (hadifogságbaérésük ideje alapján mintegy 20 fő) a 18/III., míg másik három tiszet és a közkatonák zöme a 18/I. zászlóaljhoz került. Ide osztották be a Nyikolajevből érkezetteket is. (Budai József, Dunai Antal, Seress István és Szrogh Károly visszaemlékezései, valamint a HL HM 1945/eln. 21.076 és uo. 6/50. a 18/II. gyalogzászlóalj állománynaplója alapján.)

A Szrogh Károly főhadnagy⁴⁴ parancsnoksága alá tartozó 428⁴⁵ katona elhelyezése eleinte a fiúgimnáziumban volt biztosítva, majd 1945. március 14-én átköltöztek az ún. Kórház laktanyába.⁴⁶ Miután azonban a 18/I. gyalogzászlóalj hadrendi elnevezésű alakulat a debreceni Pavilon laktanya volt hadifoglyaiból is felállításra került, a hadosztályparancsnokság március 12-én elrendelte a nyíregyházi zászlóalj felosztását és intézkedett beolvasztásáról a 18/II. gyalogzászlóaljba.⁴⁷ A zászlóalj felosztására valószínűleg 1945. március 23-án délelőtt került sor, amikor a Kótaji úti gyakorlótéren létszámenlőzést tartottak mindkét Nyíregyházán állomásozó alakulat részére. A beolvadás természetesen elhúzódó folyamat volt és csak április 2-án készült el az így feltöltött 18/II. gyalogzászlóalj új személyi beosztását elrendelő parancs.⁴⁸

De térjünk még vissza március elejére. 9-én a Városháza előtt nagyszámú közönség jelenlétében a vármegye és Nyíregyháza vezetői hivatalosan köszöntötték a városba érkezett katonaságnak a Kossuth téren felsorakozott tagjait. Fazekas János polgármester üdvözlő szavai után a főispán mondott beszédet. Végigtekintve a rongyos ruházatú, legyengült honvédek sorain a polgári hatóságok és a megye lakossága nevében ígéretet tett arra, hogy „az utolsó fatalunk elvonásával is gondoskodni fogunk arról, hogy egészségesek legyetek, erősek legyetek és bátran harcolhassatok”.⁴⁹ Közelebb kerülünk a volt hadifoglyokról alkotott kedvezőtlen kép kialakulásának megértéséhez, ha megvizsgáljuk az ekkor Szabolcs vármegyébe érkezett katonák hadifogságba kerülésének időpontját.⁵⁰ (Táblázat a 629. oldalon!)

A több hónapos, sokszor több éves táborélet megtette a hatását. A legyengült szervezetű, seleg ruhával el nem látott hadifoglyok könnyen áldozatául estek a háborús viszonyok között járványszerűen fellépő kiütéses tifusz megbetegedéseknek. Nyíregyházára érkezésük után a 18/II. gyalogzászlóalj legénységének mintegy 30%-a menetképtelen állapotba került, csak az első napokban 26 főt kellett beutalni a helyi Erzsébet Közkórházba, sőt a járvány ekkor hét emberéletet is követelt.⁵¹ A járvány megfékezése határozott intézkedéseket kívánt. A vesztegár alá helyezett alakulat egész állományát és az időközben Nyíregyházára érkezett 18/I. zászlóalj tagjait a városi dezinficiáló állomáson több ízben is fertőtlenítették, a közkórházban külön fertőzőpavilont állítottak

44 Szrogh Károly (1914. Sajónémeti —) szegényparaszti, bányász környezetben nőtt fel. A tanítói oklevél megszerzése után — pedagógusi állás hiányában — 3 éven át szellemi inségmunkás szülőfaluja községházán. Amikor végre elhelyezkedhet, sorozatosán fegyvergyakorlatokra hívják be. Egzisztenciális okokból továbbszolgálatot vállalt, majd 1941. januárjában átvették a hivatásos állományba. 1944. áprilisában került ki a frontra, ahol júliusban alakulata egy részével megadta magát a szovjet csapatoknak. A zaslavi, majd a zaporozsjei fogolytáborba került, onnan tért haza Magyarországra. A 18/I. zászlóalj parancsnoka, majd a 18/6. század élén állt. 1946. augusztusától Súlyom László parancsörtszjtje, majd a Vezérkar osztályvezetője. 1950. novemberében letartóztatták és ítélet nélkül három évig őrizetben tartották. Kiszabadulása után bányász, csak 1956-tól térhetett vissza a tanári pályára. Az Ózdi Városi Tanács elnökhelyetteseként ment nyugdíjba. (HMKI 45.327.)

45 A 428 fő megoszlása: 6 tiszt, 3 hadapród őrmester, 13 tiszthelyettes, 132 tisztos és 274 honvéd. Többen a 18/II. gyalogzászlóaljtól kerültek az alakulathoz. Három tiszt elkérülve a fogságba esést a Honvédelmi Minisztérium felhívására jelentkezett és jutott el Nyíregyházára. (HL 6/45. A 18/I. zászlóalj 1. s. állományparancsa, HMKI 18.313 és 45.306, valamint Szilassy József visszaemlékezése, a szerző birtokában.)

46 SzSzMLt V. B. 186. III. kűtfő, 60/1945. 3868. és Budai József, Szilassy József, Szrogh Károly visszaemlékezései. Az Árok és a Kórház utcák határolta területen jelenleg a 110. sz. „Széchenyi István” Ipari Szakmunkásképző Intézet helyezkedik el.

47 HL HM 1945/eln. 20.649 és uo. 6/46. 8/pk—18/II. gy. zlj. 45.03.20.

48 Uo. 6/45. 10/zlj. elig—18/II. gy. zlj. 45.03.22. és 19/zlj. elig—18/II. gy. zlj. 45.04.02. vö. Szrogh Károly visszaemlékezése.

49 Magyar Nép, 1945. 28., március 10-i sz. A lap négy nappal korábban az alábbi szavakkal hívta az ünnepségre a város lakóit: „A polgárság fog találkozni hadseregével, mellyel most már a legerősebb és legörökebb kapocs, a demokrácia szelleme köti össze.” (Uo. 1945. 26., március 6-isi.)

50 A HL HM 1945/eln. 21.076 és uo. 6/50. a 18/II. gyalogzászlóalj állománynaplója alapján végzett számítások. A hivatkozott iratok tartalmazzák a katonák fogságba esésének időpontját és a hadifogság zárónapját. Az állománynaplóban szerepelnek az alakulatba beolvasztott 18/I. zászlóalj 415 tagjának adatai is.

51 Uo. 6/46. 1/pk—18/II. gy. zlj. 45.02.2? és 6/45. 2/zlj. pos—18/II. gy. zlj. 45.03.10. Az idézett adatok a megérkezéstől március 9-ig eltelt időszakra vonatkoznak. A járványnak április 12-ig összesen 14 fő esett áldozatául. (Uo. 6/57. A 18/II. gyalogzászlóalj pótkeret állománynaplója alapján.)

Hadifogságba esés ideje szerinti megoszlás

Időpont	I. zlj.		II. zlj.		III. zlj.		összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
41. július—42. december	—	—	—	—	3	0,5	3	0,2
43. január—február	9	1,2	13	3,1	117	18,4	139	7,8
43. március—október	—	—	7	1,6	13	2,0	20	1,1
44. január—április	9	1,2	4	0,9	137	21,6	150	8,4
44. május—augusztus	10	1,4	156	37,6	17	2,7	183	10,3
44. szeptember—november	535	73,6	138	33,5	348	54,8	1021	57,5
44. december—45. január	110	15,2	1	0,2	—	—	111	6,3
nincs adat	54	7,4	96	23,1	—	—	150	8,4
összesen	727	100,0	415	100,0	635	100,0	1777	100,0

fél.⁵² Így sikerült elérni, hogy március 30-án a gimnáziumban elhelyezett századok,⁵³ míg április 4-én a többi érintett alegység részére is feloldhatták az egészségügyi vesztegeiket.⁵⁴

Nagy segítséget nyújtottak a polgári hatóságok a nyíregyházi alakulatok élelmezésében is. Mivel a zászlóalj központi ellátásban nem részesültek, az élelmiszereket kézi bevásárlás útján kellett beszerezni.⁵⁵ Érthető okokból abban az időben a vármegye területén a liszt-, hús- és zsiradékfélék zárolva voltak és felettük a főispán, egyben mint közellátásügyi kormánybiztos rendelkezett. Ezért a helyőrség gazdasági hivatalai a polgármester által kijelölt kereskedőknél készpénzfizetés ellenében biztosíthatták az alakulatok hússzükségletét. A lisztellátás ügyében a főispánnak kellett intézkednie, mivel a Nyíregyháza állomásozó katonaság napi 12 mázsányi lisztigényét már nem lehetett beilleszteni a város kontingensébe. Végül a Lakner pékségnél sikerült a kenyérellátást biztosítani.⁵⁶ Több ízben közvetlenül a városi Közellátási Hivatal utalt ki élelmiszereket a 18/II. gyalogzászlóaljnak.⁵⁷

Legalább ekkora, sőt erkölcsi hatását tekintve jóval nagyobb értékű volt a lakosság ez irányú támogatása. Községektől és magánszemélyektől székérszámra és kosarakban érkezett az élelmiszeradomány, a katonák szeretetszomagokat kaptak, vendégül látták őket, pénzüsszegek felajánlásával járultak hozzá ellátásuk javításához. Néhány kiragadott példát említünk csak meg: Gégyény községből 6 szekérségi élelmiszert szállítottak be 1945. március 29-én, Kálmánháza lakosságának március 22-i, több megrakott szekeret kitevő adománya 96 kg szalonnát és kolbászt, 72 db kenyéret, 3000 süteményt, tejet, tej-

52 Uo. 6/47. 15/sgt—18/II. gy. zlj. 45.03.22. és SzSzmLt V. B. 186. I. kútfő, 16/1945. 4227. A városi fertőtlenítő állomás ezirányú tüzifa szükségletét is a polgármesteri hivatal biztosította. (Uo. III. kútfő, 60/1945. 4375.)

53 HL 6/45. 15/zlj. elg—18/II. gy. zlj. 45.03.28. Március 14-én ugyanis a 18/I. zászlóalj átköltözése után a gimnáziumban helyezték el a II. zászlóalj 2. és 5. századait. (Uo. 5/zlj. pcs—18/II. gy. zlj. 45.03.14.)

54 Uo. 21/zlj. elg—18/II. gy. zlj. 45.04.04. A járvány leküzdéséhez járult hozzá a polgármester két alábbi intézkedése is: a katonák ruháit az általa kirendelt mosónők mosták, valamint borbélyokat kötelezett a honvédek ellátására. (Uo. 3/zlj. pcs—18/II. gy. zlj. 45.03.12. és 6/47. 4/stg—18/II. zlj. gy. 45.03.12.)

55 Vö. uo. HM 1945/eln. 20.565.

56 SzSzmLt V. B. 186. XI. kútfő, 1741/1945. 4121. és 4235., valamint HL 6/46. 13/pk—18/II. gy. zlj. 45.03.31.

57 SzSzmLt V. B. 186. I. kútfő, 16/1945. 3854. és uo. XI. kútfő, 2113/1945. 6001. Az iratokban étolaj zár alóli felszabadításáról és kiutalásáról intézkednek.

fölt, mákot és dohányt tartalmazott.⁵⁸ A királytelki szőlők lakossága 80 ún. szeretetsomagot készített, míg nyíregyházi lakosok ily módon a hűsvéti ünnepek alatt járultak hozzá a városban állomásozó magyar és szovjet katonák ellátásához.⁵⁹ „Hűsvét első napján, vasárnap (április 1-én — M. Gy.) délben a Veszszős-féle étteremben a nyíregyházi Szociáldemokrata Párt bensőséges, meleg ünnepi hangulatban vendéglelt meg 100 magyar katonát.”⁶⁰ Ezek a tények arról tanúskodnak, hogy a megye lakossága magáénak érezte és megbecsülte saját, új szellemű hadseregét. A lakossági adományokból származó, a kiutalások és vásárlások útján beszerzett élelem olyan nagy mennyiségű volt, hogy elhelyezése külön raktári épületet igényelt.⁶¹ Imháron nem ütközött akadályokba az alakulatok élelmiszerellátása, „naponta háromszor ízletes és bőséges”⁶² étellemezést tudtak biztosítani minden katonának.

Az egészségügyi intézkedések, az elhelyezési⁶³ és étellemezési problémák megoldása után a zászlóaljnak előljárói figyelmüket a szervezési, kiképzési és felszerelési kérdések felé fordíthatták. Bár a 18/II. gyalogzászlóalj parancsnoka már március elején értesült a legfontosabb szervezési adatokról,⁶⁴ a részletes állománytáblázatokat csak a március 17-i debreceni jelentéstétele alkalmából kaphatta kézhez.⁶⁵ Az első, ideiglenes felállást a két nyíregyházi alakulat egyesülését követően április 2-án váltotta fel a zászlóaljtörzsből, távbeszélő szakaszból, 4., 5. és 6., valamint géppuskás századokból álló szervezetszerű beosztás. Ekkor a zászlóaljtörzs és a távbeszélő szakasz az elemi iskolában, a 4. és 5. század a gimnáziumban, míg a 6. és a géppuskás század a Kórház laktányában helyezkedett el.⁶⁶ Sor került a személyi állomány rendezésére is. Leszerelték az ún. trianoni határon túl lakókat, a 35 évnél idősebbeket és a testileg leromlottakat átadták a pótkeretnek, a létszámfelettieket pedig feltöltésre váró alakulatokhoz irányították.⁶⁷ A 18/II. gyalogzászlóalj létszáma és fegyverzete 1945. április 2-án a következő volt:⁶⁸

Személyi állomány, szállítóeszközök

Rendszeresítve	tiszt	tiszt-helyettes	tisztes	honvéd	össz.	szekér	ló
		30	26	89	561	706	26
Rendelkezésre áll	22	23	250	406	701	—	20

58 HL 6/56. 29/1k—18/II. gy. zlj. pótk. 45.04.16. és Magyar Nép. 1945. 34., március 24-i sz. A hírlap folyamatosan ismertette a magánszemélyek adományait is. (Ld. uo. 1945. 31., március 17-i; 37., március 31-i; 38., április 3-i és 40., április 7-i számokat.)

59 HL 6/45. 3/zlj. pcs—18/II. gy. zlj. 45.03.12. és Magyar Nép. 1945. 31., március 17-i; 38., április 3-i számok.

60 Uo. A hírlap már idézett számai több ilyen esetről is beszámolnak, ezek közül csak egyet emelünk ki: a hűsvéti ünnepek alatt Királytelek lakosai egy héten át 40 katonát láttak vendégül. (Uo. 1945. 43., április 14-i sz. és HL 6/45. 16/zlj. elig—18/II. gy. zlj. 45.03.29.)

61 Székely László százados 1945. március 22-én kérte a honvéd állomásparancsnokot raktárhelyiség biztosítására. Mikola Jenő ezredes még aznap a polgármesteri hivatalhoz fordult és négy napra rá megszületett a Dessewffy (ma Bessenyei) tér 16. sz. alatti épület kiutalását elrendelő határozat. (Uo. 6/47. 19/sgt—18/II. gy. zlj. 45.03.22. és SzSzmLt V. B. 186. XI. kűtfő, 1822/1945. 5231.)

62 HL 6/47. 12/sgt—18/II. gy. zlj. 45.03.17.

63 A polgármesteri hivatal az elhelyezési körletek rendbehozatalán kívül (pl. a Kórház laktánya felszerelési hiányainak pótlására ld. SzSzmLt V. B. 186. III. kűtfő, 60/1945. 4620.) több volt kincstári épületet is helyreállítva és kitakarítva a katonai hatóságok rendelkezésére bocsátott, bútorok kiutalásával is elősegítette a helyőrségi tisztí étkedze létrehozását. (Uo. III. kűtfő, 61/1945. 3855., XI. kűtfő, 1813/1945. 4329., 1822/1945. 4332., 2382/1945. 6193. és 2507/1945. 6661.)

64 A zászlóalj március 2-án megkapta a hadosztályparancsnokság 87. sz. távföndatát, amelyben közölték a szervezetszerű létszámot és felszerelést. (HL 6/46. 3/pk—18/II. gy. zlj. 45.03.02.)

65 Uo. 6/45. 6/zlj. pcs—18/II. gy. zlj. 45.03.16.

66 Uo. 19/zlj. elig—18/II. gy. zlj. 45.04.02. Az 1945. február 27-i szervezés szerint a zászlóalj parancsnokságból, pótkeretből és 1—6. századokból állt, majd március 13-án az 5. és 6. századokat összevonták. (Uo. 1/zlj. pcs—18. 6. zlj. 45.02.27. és 4/zlj. pcs—18/II. gy. zlj. 45.03.13.) Ugyanekkor a 18/I. zászlóalj törzsré és három századra oszlott. (Uo. a 18/I. zászlóalj szabadságolási igazolványai és Szrogh Károly visszaemlékezése.)

67 157 főt szereltek le mint az ún. trianoni határon túli lakót, míg ezredparancsra április 10-én és 11-én 93 főt irányítottak Nyírbátorba, a III. zászlóaljhoz. (HL 6/46. 29/pk—18/II. gy. zlj. 45.04.07. és 6/57. a 18/II. gyalogzászlóalj pótkeret állománynaplója alapján)

68 Rendszeresített személyi állomány és felszerelés: uo. HM 1945/eln. 20.561, tényleges helyzet: uo. 6/46. 17/pk—18/II. gy. zlj. 45.04.02.

Fegyverzet

Rendszeresítve	pisztoly	golyószóró	géppi.	puska	géppu.	aknavető	gr. vető
	93	36	267	312	12	4	—
Rendelkezésre áll	—	12	—	441	5	4	3

A tisztek száma elmaradt ugyan a kívánttól, de egészében a létszám megfelelt a szervezési intézkedésekben foglaltaknak. Nagyok voltak viszont a hiányok a szállítóeszközök és a fegyverzeti felszerelés terén. Mindenesetre az addig kiutalt fegyverek⁶⁹ elégségesnek bizonyultak a kiképzés beindítására. A felsőbb utasításra elrendelt elveknek megfelelően a katonák délelőttönként alaki és harcászati gyakorlatokat folytattak, míg délutánonként nevelői órán és parancshirdetésen vettek részt.⁷⁰ Az alegységek a felszerelési hiányok pótlásán, a kiképzési és őrszolgálati feladatok ellátásán túl közbiztonsági szerepet is betöltöttek. Magyar—szovjet közös járőrök ellenőrizték a piac forgalmát és az éjszakai kijárási tilalom betartását. A járőrszolgálat ellátása a honvéd állomásparancsnokság alárendeltségébe tartozó őrszázad katonáira hárult. Naponta 20 fő jelentkezett a szovjet városparancsnokságon a Városházán Szidorenko századosnál, aki a magyar katonákat szovjet harcosok mellé osztotta be.⁷¹

Nagyfokú lekötöttségük ellenére a katonák szolgálatmentes idejükben gyakran kijártak a városba, megismerkedtek az ott zajló élénk politikai élettel.⁷² Többen közülük kapcsolatot kerestek és találtak a MADISZ fiataljaihoz, majd unszolásukra aktív szerepet vállaltak az ifjúsági szervezet rendezvényein. Így a MADISZ március 15-i megemlékezésén honvédek voltak a versmondók és a főispán után „a jelenlevő honvédség nevében a demokratikus hadsereg egyik katonája szólott az ünneplő közönséghez”.⁷³ Együttműködésük a sport területén is gyümölcsöző volt, Nyíregyháza felszabadulás utáni történetének első hivatalos labdarúgó-mérkőzését a MADISZ és a magyar helyőrség csapatai játszották.⁷⁴ Az alakulat tagjai más társadalmi szervezetekkel is jó kapcsolatot építettek ki.⁷⁵ A 18/II. gyalogoszászlóalj közreműködésével került sor az ország felszabadításának megünneplésére több ezres tömeg előtt április 8-án délelőtt a Kossuth téren. Az egykori krónikás szavai szerint „az ünneplők soraiban ott láttuk az új demokratikus magyar hadsereg katonáit, a megye és a város vezetőségét, az orosz katonai parancsnokot, a pártok vezetőit és az ifjúságot teljes számban”.⁷⁶ A Himnusz, Mikola Jenő ezredes, Platov alezredes szovjet város-

69 1945. március 28-án indult el Debrecenből a 18. gyalogezredtől az a 11 fő, akik az említett fegyverzet Nyíregyházára juttatásával voltak megbízva. Hasonló módon vette át a zászlóalj másnap a 20 lovat is. (Uo. 6/28. 8/c. pcs—18. gy. e. 45.03.28. és 6/45. 17/zlj. elig—18/II. gy. zlj. 45.03.30.)

70 Uo. 18/zlj. elig—18/II. gy. zlj. 45.03.31. és 6/47. 26/sgt—18/II. gy. zlj. 45.03.27. A kiképzési foglalkozásokat az elhelyezési körletek udvarain, vagy a Kótaji úti gyakorlótéren tartották. (Szilassy József és Szrogh Károly visszaemlékezései.)

71 HL 6/47. 9/sgt—18/II. gy. zlj. 45.03.16. A piac ellenőrzésére a polgármesternek a városból élelmiszerek elszállítását megtiltó utasítása alapján került sor. A szovjet hatóságok által elrendelt éjszakai kijárási tilalom kezdetben 19, majd 20 órakor kezdődött. (Magyar Nép, 1945. 29., március 13-i és 1945. 36., március 29-i számok.)

72 A hírlap rendszeresen beszámolt a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült politikai pártok rendezvényeiről, így pl. az 1945. március 11-én Nagy Imre, Farkas Mihály és Vas Zoltán részvételével megtartott kommunista nagygyűlésről. (Uo. 1945. 29., március 18-i sz.)

73 Uo. 1945. 31., március 17-i sz. Március 15-én a rossz idő miatt a Korona szállóban tartottak két megemlékezést is: az egyiket a MADISZ, a másikat a városi elöljáróság szervezte. (Uo. a polgármester meghívóját ld. HL 6/47. 8/sgt—18/II. gy. zlj. 45.03.14.)

74 A DISZ S. E. 1945. március 27-én 7 : 6-ra győzte le a helyőrség csapatát (Magyar Nép, 1945. 35., március 27-i sz.), amelynek tagjai ennek ellenére kiérdemelték az állomásparancsnok dícséretét. (HL 6/45. 15/zlj. elig—18/II. gy. zlj. 45.03.28.)

75 Pl. a nyíregyházi tanintézetek és pedagógusok kollégiuma április 8-án a katonák részére műsoros délutánt rendezett. (Uo. 24/zlj. pcs—18/II. gy. zlj. 45.04.07.)

76 Magyar Nép, 1945. 41., április 10-i sz.

parancsnok és dr. Erőss János főispán ünnepi beszédei, egy szakaszvezető szavalata és a Szózat eléneklése után a zászlóalj osztatlan tetszést aratott díszmenete zárta le az ünnepséget.⁷⁷

Bár ekkorra már nyilvánvalóvá vált, hogy magyar csapatok nem vehetnek részt Magyarország felszabadításában, mégis mindenki örömmel fogadta az ezredparancsnok menetkészséget elrendelő intézkedését.⁷⁸ 1945. április 12-én a 4. és az 5. század vonult a vasútállomásra és indult Debrecen felé, míg másnap délután a zászlóalj fennmaradt alegységei rakodtak vagonokba.⁷⁹ A katonák éjfélkor az alábbi gondolatokkal búcsúztak Nyíregyházától: „A 18/II. zászlóalj hadművelleti területre elvonult. Ezúttal köszöni meg Nyíregyháza város, valamint Szabolcsvármegye községei lakosságának mindazt a sok-sok jószágot, amellyel a hadifogságból hazaérkezett legénységünket elhalmozta. Ezt a nagy szeretetet legénységünk akkor kapta, amikor arra a legjobban rá volt szorulva. Nyíregyházát mindig második otthonunknak fogjuk tekinteni. Ígérjük, hogy szövetségeseink oldalán ezt a nagy segítő jószágot magyar katonákhoz illően bátran és vitézül harcolva igyekszünk kiérdemelni, hogy majd a háború győzelmes befejezése után... büszke öntudattal nézhessünk újból jótévőink szemébe.”⁸⁰

Az előzőekben már szó esett a Nyíregyházán keresztül Nyírbátorba irányított 18/III. gyalogzászlóaljról. Az alakulat 1945. március 5-én délelőtt érkezett meg Nyírbátorba Peleskei László főhadnagy⁸¹ parancsnoksága alatt.⁸² A zászlóalj a március 1-i debreceni szállítmány Uszmanyban, Cseljabinszkban, Zaporozsziében és egyéb fogolytáborokban jelentkezett önkénteseiből jött létre. A katonák hadifogságba kerülésének időpontját megvizsgálva szembe is tűnik a személyi állomány heterogén összetétele.⁸³ A létszámviszonyok a nyírbátori tartózkodás alatt a következőképpen alakultak:⁸⁴

Időpont	tiszt	tiszt-helyettes	legénység	összesen
1945. március 8.	7	12	616	635
1945. március 17.	7	13	615	635
1945. április 2.	8	13	521	542

77 E napra a körletek felbogozását, feljavított étkezést rendelt el a zászlóalj parancsnoka, aki Szász Ferenc szakaszvezetőt szavalatáért dícséretben részesítette. (HL 6/45. 24/zlj. elig—18/II. gy. zlj. 45.04.07. és 26/zlj. elig—18/II. gy. zlj. 45.04.10.)

78 Uo. 27/zlj. elig—18/II. gy. zlj. 45.04.11.

79 Uo. 6/47. 53/sgt—18/II. gy. zlj. 45.04.12. és 6/58. a 18/III. gyalogzászlóalj hadinaplója, 1945. április 13-i bejegyzés.

80 Magyar Nép, 1945. 45. április 19-i sz.

81 *Peleskei László* (1913. Hejőcsaba —?) gazdagparaszti családból származott. Elektrotechnikai főiskolai képzéssel rendelkező műszaki hadapródi iskolán szerzett tartalékos tiszti rendfokozatot, majd 1940. novemberben átkerült a hivatásos állományba. 1942. decemberében századparancsnokként került ki a szovjet arcvonatra, a Don-kanalyarnál esett szovjet fogságba a következő év februárjában. Eleinte az egyik szovjet műszaki alakulatnál gépészhadifogságként dolgozott, később az uszmanyi fogolytáborba került. Hazatérése után a 18/III. gyalogzászlóalj parancsnoka 1945. május 14-ig. A 18. gyalogezredtől is hamar elkerült, majd a B-listázás során 1946. augusztusában a hadsereg-ből is eltávolították. A polgári életben gépészhadifogságként, később műszaki ellenőrként tevékenykedett. (HMKI 49.452.)

82 HL 6/58. 1/zlj. pcs—18/III. gy. zlj. 45.03.08.

83 Vö. 29. és 43. jegyzetek.

84 HL 6/65. 4/sgt—18/III. gy. zlj. 45.03.08., 13/sgt—18/III. gy. zlj. 45.03.17. és 54/sgt—18/III. gy. zlj. 45.04.02.

Jelentős a különbség a két utolsó időpont adatai között, különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy 1945. március 29-én 120, a „Toborzási felhívás”-ra jelentkező újonc vonult be a zászlóaljhoz a hajdúhadházi kiképző táborból.⁸⁵ Az így 214 fős eltérés a túlkoros, a leromlott egészségi állapotú és az ún. trianoni határon túli illetőségű katonák leszereléséből adódott. Még a nyíregyházi létszámfeletti áthelyezésével sem sikerült teljes létszámmal feltölteni az alakulatot.⁸⁶

A katonák Nyírbátorba érkezésük után a vasútállomásról a közeli laktanyába vonultak, fürdésen és fertőtlenítésen estek keresztül, majd berendezkedtek szálláskörleteikben.⁸⁷ A század 20-as éveiben épült, majd később kibővített laktanya nyugati oldalán álló épületekben való elhelyezés kissé szűkösnek bizonyult.⁸⁸ Élelmezésüket kézi bevásárlás útján és a lakosság támogatásával biztosították.⁸⁹ A zászlóalj ruházati, fegyverzeti és egyéb felszerelése rendkívül hiányos volt. Egyenruha 706 főre rendelkezésre állt ugyan, de olyan állapotban, hogy a zászlóaljparancsnok szavai szerint „a legénységből 400 honvéd selejt orosz vatelinus ruhafoszlányokban és mezítláb van a körletekben.”⁹⁰ Hasonló volt a helyzet a fegyverek, a műszaki és egészségügyi anyagok terén is. Fegyverek átvételére 1945. március 26-án indítottak útnak egy különítményt Debrecenbe, kirendelésük eredményeként 433 puskát, 10 géppuskát, 14 golyószórót, 4 aknavetőt és 3 gránátvetőt szállítottak Nyírbátorba.⁹¹

A zászlóaljparancsnok több alkalommal utazott jelentéstételre előjáróikhoz, az összeköttetést futárok útján is tartották.⁹² Rendelkezésre álltak a rendszerezett állománytáblázatok, megtörtént a tisztek és a legénység beosztása a zászlóaljtörzsbe, a távbeszélő szakaszba, a 7., 8. és 9., valamint géppuskás századokba.⁹³ Az átvett fegyverekkel megkezdheték a kiképzést is, a foglalkozások színtere a laktanya közelében levő vásártér volt.⁹⁴ A zászlóalj tagjai a laktanyaórságon kívül készségségi szolgálatot is adtak. A fehér karszalagon „kézsültség” felirattal megkülönböztetett jelzéssel ellátott katonák harmadmagukkal — köztük egy rendőrrel — éjszakai járőrszolgálatot teljesítettek, őrizve a nagyközség rendjét és nyugalomát.⁹⁵ Létrehozták a zászlóalj nevelőapparátusát is. A nevelők — ha ekkor még központi irányelvek híján csak ösztönösen is —, de igyekeztek megmagyarázni társaiknak a fasizmus elleni harc szükségességét, erősíteni a demokratikus szemlélet térhódítását.⁹⁶

A katonai élet nem csak a kiképzési és egyéb szolgálati feladatok ellátásából áll. Az alakulat legénysége már a megérkezést követő első napoktól kimenőt

85 Uo. 6/58. 9/zlj. pcs—18/III. gy. zlj. 45.04.04. Ezekben a napokban a személyi hiányok pótlására 1500 toborzót osztottak be a 6. gyaloghadosztályba. (Uo. HM 1945/eln. 20.649.)

86 Uo. 6/58. 6/zlj. pcs—18/III. gy. zlj. 45.03.24.

87 A fertőtlenítésre első ízben március 8-án került sor, majd 15-én megismételték. A fürdőben mindenki tiszta fehérneműt is kapott. (Uo. 1/zlj. pcs—18/III. gy. zlj. 45.03.08. és 3/zlj. pcs—18/III. gy. zlj. 45.03.14.)

88 Uo. a 6. honvéd vegyesdandár parancsnokság építési osztályának iratai, gyalogsági laktanya építkezés — Nyírbátor. (Építési anyag, tervek 15/17. ó. e.) A négy épület nem legénységi szállásnak készült, itt volt valamikor a laktanyaparancsnokság, a tiszti kaszinó, egy tiszt és egy altiszt lakóépület.

89 *Dunai Antal és Szécs István* visszaemlékezései.

90 HL 6/65. 54/sgt—18/III. gy. zlj. 45.04.02.

91 Uo. és 6/58. 7/zlj. pcs—18/III. gy. zlj. 45.03.26.

92 Uo. 8/zlj. pcs—18/III. gy. zlj. 45.03.30. és 6/65. 11/sgt—18/III. gy. zlj. 45.03.15. A hadosztály futárszolgálatának szabályozására ld. no. 6/1. 9/ho. pcs—6. gy. ho. 45. 03. 20.

93 Az első tiszti beosztásoknál és a névjegyzékek készítésénél még 1—3. századokról esik szó. (Uo. 6/58. 1/zlj. pcs—18/III. gy. zlj. 54.03.08.)

94 A kiképzés március 26-i megindulására és helyére ld. no. 6/zlj. pcs—18/III. gy. zlj. 45.03.24. A vételezett fegyverek közül a Gebauer állványos géppuskákat április 6-án a hadosztály fegyverjavító műhelyben leadták, hogy a rendszerített Mauser fegyverekre cseréljék. (Uo. 6/65. 71/sgt—18/III. gy. zlj. 45.04.06.)

95 Uo. 6/58. 4/zlj. pcs—18/III. gy. zlj. 45.03.19. A járőrözés inkább csak demonstratív jellegű volt, mert ebből az időben a zászlóalj még nem rendelkezett fegyverzeti felszereléssel.

96 A zászlóalj első nevelőtisztjét az alakulat parancsnoka nevezte ki egy hadapród őrnester személyében, aki antifasiszta iskolát is végzett. (Uo. 7/zlj. pcs—18/III. gy. zlj. 45.03.26. és HMKI 49.459.) Két szemtanú emlékezete szerint a hadosztály nevelőtörzsetől érkezett megbízottak előtti vizsgáztatástól vonakodó hadapródot rövid úton leváltották funkciójából. (*Sárai Tivadar* i. m. 184. o. és *Kiss András*: Emlékezés a 6. hadosztályra. — Új haza, új hadsereg i. m. 46—47. o. A megbízottak kiküldésére ld. HL 6/1. 18/ho. pcs.—6. gy. ho. 45.04.05.)

kaphatott.⁹⁷ Egyesek csak lézengtek a községben, de „néhányan — írja visszaemlékezéseiben Sallai Tivadar — felkerestük az MKP ottani szervezetének helyiségeit... elhatároztuk, hogy segítünk a helyi pártélet kibontakoztatásában. Kijártunk a szeszgyárba a munkások közé agitálni... rövid idő alatt 60 új taggal gyarapodott a párt.”⁹⁸ A katonák részt vettek a kommunisták rendezvényein, bár ezt nem mindenki nézte jó szemmel.⁹⁹ Ennek ellenére kapcsolatuk a lakossággal jó maradt, közösen emlékeztek meg március 15-éről, a hűsvéti ünnepk alatt vendégül látták őket.¹⁰⁰ Jól jellemzi a helyi lakosságnak a népi demokratikus hadsereghez való viszonyát az alábbi visszaemlékezés részlet: „a katonáknak esténként kenyeret és egyéb élelmet hoztak, pedig teljesen ismeretlen emberek voltak, sem rokonuk, sem ismerősük nem volt közöttünk.”¹⁰¹ A nyírbátori szovjet városparancsnokság is mindenben igyekezett támogatni az alakulatot.¹⁰²

1945. április 3-án gépkocsin Nyírbátorba érkezett és meglátogatta a 18/III. gyalogzászlóaljzat Székely László ezredes, a hadosztály és Bányai József ezredes,¹⁰³ a 18. gyalogezred parancsnoka. Szemlájuk során valószínűleg szó esett a hadosztály közeli hadművelleti alkalmazásáról is — az alegységek nemsokára valóban megkapták a menetkészültséget elrendelő parancsot.¹⁰⁴ Az alakulat személyi állománya április 12-én letette az új honvédesküt és másnap 15 órakor nyitott vagonokban indult a vasútállomásra, „a szerelvény lelkes nótázás közepette hagyta el Nyírbátor utolsó házait”. Nyíregyházán hosszabb ideig időztek, itt rakodott be a 18/II. gyalogzászlóalj még el nem vonult része, így csak április 14-én hajnalban érkeztek meg Debrecenbe, ahol a katonák a kirakodás után bemasíroztak a Pavilon laktanyába.¹⁰⁵

1945. márciusának végére a „6. hadosztály személyileg csaknem teljesen kész, az előírt anyagnak viszont csak mintegy 40%-ával rendelkezik.”¹⁰⁶ A Honvédelmi Minisztérium ezért kérelemmel fordult a fegyverszüneti szerződés értelmében hazánkban tevékenykedő Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz, hogy érje el a személyileg feltöltött magasabbegységek hadművelleti területre irányítását, mert az ütőképességük teljes eléréséhez hiányzó felszerelés kiutalása az arcvonal közelében könnyebben megoldható. A kedvező válasz megérkezése után

97 Uo. 6/58. 2/zlj. pcs—18/III. gy. zlj. 45.03.10.

98 *Sallai Tivadar* i. m. 183. o.

99 Pl. a március 15-i megemlékezésen a helyi plébános a katonák egy részét letört cserépdarabhoz hasonlította, amely kérdése, hogy visszaülleszkedik-e eredeti helyére. (Uo. 183—184. o.) Egy másik példa: a Magyar Kommunista Párt helyi szervezete március 25-én műsoros előadást rendezett, amelyen a zászlóalj katonái is felléptek, noha az alakulat parancsnoka ezt megtiltotta. (HL 6/65. 21/sgt—18/III. gy. zlj. 45.03.24.)

100 Az ünnepségre egyrészt a nagyközség moziójában, másrészt a laktanyában került sor. Az ünnepi beszédek elhangzása után lakossági adományokból ebédet is kaptak a katonák. (Uo. 6/58. 3/zlj. pcs—18/III. gy. zlj. 45.03.14.)

Március 22-től a zászlóalj egy része szabadságra mehetett. A távol lakó katonák közül 42 főt Nyírbogát lakói láttak vendégül 10 napon keresztül. (Uo. 6/zlj. pcs—18/III. gy. zlj. 45.03.24.)

101 *Seress István* visszaemlékezése.

102 A laktanya területén dohányraktárak is voltak, amelyek szovjet parancsnoka, Ibriszov hadnagy 150 kg dohányt utalt ki a zászlóalj katonáinak. (HL 6/65. 40/sgt—18/III. gy. zlj. 45.03.29.) A szovjet városparancsnokság több ízben is tettett asztal melletti baráti beszélgetésre invitálta az alakulat tisztikarát. (*Seress István* visszaemlékezése.)

103 *Bányai József* (1893. Bp. —?) négyéves hadapródiakola elvégzése után került a Monarchia hadseregébe 1913. októberében. Az első világháborúban az olasz és az orosz frontokon szolgált. A 20-as, 30-as években különböző vidéki helyőrségekben lassan emelkedett a katonai ranglétrán. 1941 nyarán őrnagyként a Gyorshadtestnél találjuk, ott volt a Don-kanyarban is az 1. páncélos hadosztály segédtisztjeként. 1944. nyarán ezredesként került ismét a frontra. Budán lemaradt egységétől és 1945 februárjának végén jelentkezett Debrecenben. Március 31-től az egység megszűnéséig, 1946 októberéig a 18. gyalogezred parancsnoka. 1950. júliusi nyugdíjaztatásáig lónévelő telepek élén állt. (HMKI 3.504.)

104 HL 6/58. 9/zlj. pcs—18/III. gy. zlj. 45.04.04. Az ezredparancsnok utasítása szerint április 14-én 12 óráig kellett megérkezniük Debrecenbe. (Uo. 6/65. 87—88/sgt—18/III. gy. zlj. 45.04.13.)

105 Uo. 1/pótk. pcs—18/III. gy. zlj. pótk. 45.04.30. és 6/58. a 18/III. gyalogzászlóalj hadinaplója, 1945. április 13-i és 14-i bejegyzések.

106 Uo. **SZEB** közlések. Részlet Beleznyai István alezredes, a Honvédelmi Minisztérium szervezési osztálya vezetőjének 1945. március 23-i jelentéséből.

sor került a 6. gyaloghadosztály hét lépcsőben történt elvonulására is.¹⁰⁷ A Pavilon laktanyának az első szállítmányok útbaindulásával felszabadult épületeibe a hadosztály kihelyezett alakulatai, köztük Szabolcs vármegye területéről a 18. gyalogezred II. és III. zászlóaljai vonultak be.

A 18. gyalogezred parancsnoka ekkor találkozhatott először valamennyi alárendelt tisztjével. A feladatok tisztázása után az ezred elvonulásáig rendelkezésre álló időben igyekeztek pótolni a hiányokat: új tiszteket osztottak be, különösen az arra igencsak rászoruló III. zászlóaljba és legénység is bevonult ugyanide.¹⁰⁸ A fegyverzeti felszerelés terén a helyzet változatlan maradt, sor került viszont az ezred részére kiutalt lovak és országos járművek (szekerek) szétosztására az alakulatok között.¹⁰⁹ Intézkedés született fehérnemű kiutalására,¹¹⁰ de a ruházati hiányok még mindig jelentősek voltak. Akiknek nem jutott egyenruha, azok nemzetiszínű karszalaggal jelezték, hogy katonák.¹¹¹ A hiányzó anyagok beszerzése és javítása közben az ezred személyi állománya védőoltást kapott és ismét fertőtlenítésen esett keresztül.¹¹² Folytatódott a kiképzés is, az alosztályok a laktanya udvarára, vagy a Nagyerdőbe vonultak ki harcászati gyakorlatokra, őrszolgálati és egyéb feladatokat láttak el.¹¹³ A nevelőtisztek is hozzájárultak a fegyelem megszilárdításához, a harci kedv fokozásához.¹¹⁴ Eközben folytatódott a hadosztály további alakulatainak elvonulása, a hatodik szállítmány április 27-i útbaindulása után már csak a 18. gyalogezred zászlóaljainak tagjai: 86 tiszt, 97 tiszthelyettes és 2172 fő legénység várt a menetkészültségüket elrendelő parancsra.¹¹⁵

1945. április 28-án 23 órakor riadóztatták a Pavilon laktanyában maradt katonákat. Másnap kora hajnalban megkezdték az anyagok berakodását. Délután a legénység is kivonult a debreceni kisállomásra, szerelvényük április 29-én 19

107 A Honvédelmi Minisztérium átirata 1945. március 23-án készült. (Uo. HM 1945/eln. 20.650.) Vörös János kérését a magyar miniszterelnök április 6-i, V. I. Sztálinhoz intézett táviratában megismételte. (Magyar—szovjet kapcsolatok i. m. 56. o. A Vörös Hadsereg vezérkari főnökének és a Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa Elnökének bejegyző válasza i. m. 57. és 65. o.)

A 6. gyaloghadosztály hadművelési alkalmazására ld. *Markó György: A hadművelési területre elvonult 6. hadosztály válogatott dokumentumai 1945.* — HK, 1978. 4. sz.

108 Ezekben a napokban 11 tisztet és 60 legénységi állományú katonát osztottak be az alakulathoz. (HL 6/58. A 18/III. gyalogzászlóalj hadinaplója, 1945. április 16—28. közötti bejegyzések.) A felosztott határőr alakulatok 22 tagja a 18/I. gyalogzászlóalj feltöltésére vonult be a Pavilon laktanyába. (Uo. 6/36. A 18/I. gyalogzászlóalj naplója, 1945. április 17-i bejegyzés.)

109 A 6. gyaloghadosztály parancsaiból nyomon követhetően március 21. és április 4. között 997 lovat vettek át a szovjet katonai hatóságoktól. Ezek közül 148 került a 18. gyalogezredhez. Az országos járműveket és a hámszerzőmokat a gazdáktól vásárolta a hadsereg. Pl. Szabolcs vármegyében több városban és községben összesen 170 szekeret és 400 szűgyhámot gyűjtöttek össze a 6. gyaloghadosztálynak megvételre való felajánlásra. (SzSzmLt V. B. 186. IX. kútfő, 9/1945. 5914.)

A 18. gyalogezrednek kiutalt lovak és országos járművek elosztására 1945. április 16-án a laktanya előtti téren került sor. Az ezredtörzsnék és a közvetlen alakulatoknak 28, a zászlóaljoknak 40—40—40 ló jutott. A szekerek elosztása az előbbi sorrendben 14—20—20—20. (HL 6/28. 24/e. pcs—18. gy. e. 45.04.20. és 6/58. a 18/III. gyalogzászlóalj hadinaplója, 1945. április 16-i bejegyzés.)

110 Az alegységek április 20-án vételezték fel a fehérneműt, az egész ezred összesen 679 inget és 842 alsónadrágot kapott. (Uo. 1945. április 20-i bejegyzés és 6/28. 29/e. pcs—18. gy. e. 45.04.26.)

111 Vö. no. 6/5. 10/ikt. ir.—16. gy. e. 45.04.11. H. gy.

Különösen festői látványt nyújthatott gróf Széchenyi György tartalékos főhadnagy pepita öltönyben, fején egy simléderes határvadász sapkával, mert több szemtanú is megemlékezik öltözetéről. (*Dunai Antal és Seres István visszaemlékezései.*)

112 Ekkor állították föl az I. zászlóalj cipész és szabó műhelyét. (HL 6/36. A 18/I. gyalogzászlóalj naplója, 1945. április 21-i bejegyzés.) A II. zászlóalj ilyen műhelyei már Nyíregyházán megkezdték működésüket. (Uo. 6/45. 16/zlj. elig—18/II. gy. zlj. 45. 03.29. Varrógép kiutalására ld. SzSzmLt V. B. 186. XI. kútfő, 1132/1945. 5434.) A III. zászlóalj puskaszjakat vételezett fel, mert addig azokat madzaggal helyettesítették. (Uo. 6/68. 16/zlj. pcs—18/III. gy. zlj. 45.04.20.)

Az egészségügyi intézkedésekre ld. uo. 6/36. a 18/I. gyalogzászlóalj naplója, 1945. április 21-i bejegyzés.

113 A kiképzésre pl. uo. 6/58. a 18/III. gyalogzászlóalj hadinaplója, 1945. április 19-i bejegyzés. A 1945. április 25-én a III. zászlóalj adta a kivégzési négyosztog Dobos György törzsrörmester kivégzéséhez. (Uo. 1945. április 25-i bejegyzés. Az esemény hátterére ld. *Markó György* i. m. 574. o.)

114 Adalékok a nevelőtisztek tevékenységére: az ezred április 16-i tisztgyűlésén az ezrednevelőtiszt, Hegyi László hadnagy tartott előadást a nevelői intézmény feladatairól: 20-án a laktanya dísztermében volt előadás „Milyen legyen a demokratikus hadsereg” címmel. 26-án délelőtt a nevelők kirándulást szerveztek a Nagyerdőbe. (HL 6/58. A 18/III. gyalogzászlóalj hadinaplója, 1945. április 16-i, 20-i és 26-i bejegyzések.) A földigénylőket is a nevelők írták össze. (Uo. 6/30. 59/sgt—18. gy. e. 45.04.12.)

A nevelőtiszti intézmény feladatára, szerepére legújabbán ld. *Mucs Sándor: Politikai harcok a hadsereg demokratikus fejlődéséért 1945—1947.* — HK, 1980. 1. sz.

115 HL HM 1945/eln. 24.084.

órákor indult útnak a frontvonal felé.¹¹⁶ Hajdúszoboszló és Szolnok érintése után Cegléd környékén a nyílt pályán „a századok... a nevelőtisztek utasításai szerint... ünnepelték meg az első szabad munkásünnepet.”¹¹⁷ A következő nap már túljutottak Budapesten és a Székesfehérvár—Celldömölk—Szombathely utat megtéve május 7-én hajnali két órákor érkeztek meg a kirakodó állomásra, Körmendre.¹¹⁸ Az ezredparancsnok intézkedett az alárendelt alakulatok elszállásolására: az ezredtörzs, az ezredközvetlenek és a III. zászlóalj az ausztriai Gaasba, az I. és II. zászlóaljak a magyar területen fekvő Szentpéterfára vonuljanak. Estére valamennyi alegység gyalogmenetben beérkezett kijelölt állomáshelyére.¹¹⁹

Másnap, az elhelyezési körletekben való berendezkedés közben érkezett meg Szentpéterfára, majd Gaasba a hadosztályparancsnok egy szovjet alezredes kíséretében, hogy megszemlélje a csapatokat és bejelentse a fasiszta Németország feltétel nélküli kapitulációjának hírére.¹²⁰ A háború Európában befejeződött, magyar csapatok — a közkatonák és a tisztek akarata ellenére — nem kerültek már fegyveres bevetésre. Így hangulatukra, úgy érezzük, jellemző az alábbi naplórészlet: „A fegyverletétel hírére... vegyes érzelmekkel fogadták, vagyis örültek ennek, de ugyanakkor letörte őket az a tudat, hogy elesetek a németek elleni fegyveres leszámolás lehetőségétől.”¹²¹

A 6. gyaloghadosztály, így a 18. gyalogezred is néhány napig még Eberau környékén állomásozott. Az ezred katonái parasztházakba szállásoltak be, a községek — biztos, ami biztos — őrségekkel vigyázták.¹²² Kiegészítették felszerelésüket: fegyvereket, ruházatot, élelmet vételeztek fel.¹²³ Folytatták a kiképzést is, délelőttönként a szálláskörletek melletti gyakorlóterekre vonultak ki, átfésülték a közeli erdőt elhagyott hadianyagok után kutatva.¹²⁴ Igyekeztek jó kapcsolatba kerülni a helyi lakossággal: műsoros esteket rendeztek, labdarúgómérkőzések voltak.¹²⁵

Május 14-én a 18. gyalogezred is értesült a szovjet katonai előjárók parancsáról: a 6. gyaloghadosztály május 13-án 8 órától a 3. Ukrán Front közvetlen tartaléka, új feladata Pápa—Székesfehérvár körzetében vasútvonalak biztosítása.¹²⁶ A hadosztályparancsnok által kiadott utasítás értelmében az ezred gyalogmenete is május 15-én 7 órákor indult új szálláshelye, a Bakony hegység falvai felé.¹²⁷ A Bakonyban a II. zászlóalj — megszűnéséig — Bakonyszentkirályon

116 Uo. 6/58. A 18./III. gyalogzászlóalj hadinaplója, 1945. április 28-i és 29-i bejegyzések, valamint 6/36. a 18./I. gyalogzászlóalj naplója, 1945. április 29-i bejegyzése.

Az ezred elszállítására valószerűleg 76 vagonot vettek igénybe. (Vö. uo. 6/29. 1031/pk—18. gy. e. 45.04.12.)

117 Uo. 6/58. A 18./III. gyalogzászlóalj hadinaplója, 1945. május 1-i bejegyzés.

118 Uo. 1945. május 2—6. közötti bejegyzések és 6/36. a 18./I. gyalogzászlóalj naplója, 1945. május 7-i bejegyzés.

119 Uo. 6/29. 1066/pk—18. gy. e. 45.05.07.

Talán szórszálhasogatásnak tűnik, de megjegyeznénk, hogy a 6. hadosztály hadművelési területen történt elhelyezkedéséről legutóbb közölt térkép-vázlat is a 18. gyalogezred elszállásolási helyeként — hibásan — Kroatisch és Deutsch Ehrendorfot tüntette fel. (*Mucs Sándor—Zágoni Ernő* i. m. 92. o. A kérdésre még ld. *Markó György* i. m. 564 és 566. o.)

120 A kapituláció Reimsben történt előzetes aláírásának kihirdetésére ld. HL 6/36. a 18./I. gyalogzászlóalj naplója, 1945. május 8-i és 6/58. a 18./III. gyalogzászlóalj hadinaplójába, 1945. május 8-i bejegyzések.

121 Uo. Békétárgyalások anyaga, A/III/16. Részlet az 1. gyaloghadosztály hadművelési naplójából.

122 Fennmaradt a Gaasban elhelyezett alakulatok szállásvázlata. A községből kivezető utakat négy helyen két-két fős külső őrség zárta le. A belső szállásőrök elhelyezése az ezredparancsnoksággal szemben, a helyi tüzoltószertárban volt. (Uo. 6/58. A 18./III. gyalogzászlóalj hadinaplója, 2. sz. melléklet és 6/64. 11/1k—18./III. gp. szd. 45.05.08.)

123 Az élelmezésre ld. uo. 6/5. 19/ikt. ir.—16. gy. e. 45.04.24.; fegyverek felvételezése uo. 6/58. a 18./III. gyalogzászlóalj hadinaplója, 1945. május 13-i bejegyzés. Ruházatra: az ezredparancsnok 1000 db kiutalt nadrág szétosztására intézkedett. (Uo. 6/28. 33/e. pcs—18. gy. e. 45.05.10.)

124 Az érvényes napirend és a Gaas környéki gyakorlóterek vázlata megtalálható uo. 6/58. a 18./III. gyalogzászlóalj hadinaplója, 2. sz. melléklet.

125 Szentpéterfán május 10-én labdarúgó mérkőzés volt a II. zászlóalj és a helyi lakosok csapatai között, ezt este műsoros előadás követte. 13-án ismét közös mulatságra került sor, mindkétszer tánc is volt. (Uo. 6/36. A 18./I. gyalogzászlóalj naplója, 1945. május 10-i és 13-i bejegyzések.) Magáról a faluról így írt a napló: „Tiszta és igen rendes magyar — illetve horvátajkú község, akik látható örömmel fogadták az új magyar hadsereg bevonulását.” (Uo. 1945. május 7-i bejegyzés.)

126 Uo. HM 1945/el. n. 25.229.

127 A 18. gyalogezred menetere ld. uo. 6/58. a 18./III. gyalogzászlóalj hadinaplója, 1945. május 15—19. közötti bejegyzések és 3—6. mellékletei, amelyek a napi menetintézkedéseket tartalmazzák.

tartózkodott, míg a III. zászlóalj 1945. május 19-től Olaszfaluban, június 14-től Ugodban állomásozott, majd még e hónap 25-én áttelepült Pápateszérre. Alárendelt századaik a környező községekben (Csesznek, Csót, Bakonyszentlászló, Eplény, Naggyimót stb.) helyezkedtek el. Különleges feladatköre volt a II. zászlóalj 6. századának: Siófok székhellyel a lispei kőolajvezeték biztosítását látta el.¹²⁸ Magyarországra való visszatérésük után a Szabolcs vármegyében megalakult gyalogzászlóaljak 1946. április 1-i megszűnésükig¹²⁹ a 6. és az 1. hadosztályok többi gyalogsági alakulatához hasonlóan vasútbiztosítási és kiképzési feladataik ellátása mellett a maguk sajátos eszközeivel járultak hozzá a magyar nép előtt álló újabb erőpróba, az újjáépítés feladatainak megoldásához: romokat takarítottak el, nélkülözhető lovaikat a gazdáknak adták ki és maguk is folytattak földművelési tevékenységet a helyi lakosság megsegítésére.¹³⁰

128 A zászlóaljak elhelyezkedésére: uo. 6/45. 55/zlj. pcs—18/II. gy. zlj. 46.04.02.; 6/58. a 18/III. gyalogzászlóalj hadinaplója, 1945. május 19-i, június 14-i és 25-i bejegyzések. A 18/6. századra: uo. 6/54. 52/pk—18/6. szd. gyűjtőszám, a század parancsnokának jelentései és *Szrogh Károly* visszaemlékezése.

129 1946 tavaszán a gyaloghadosztályok állományából töltötték fel a határőr alakulatokat. Az így beállott létszámviszonyok miatt a 281/6. ho. I. a. 46. III. 21. sz. rendelet intézkedett a 6. gyaloghadosztály alakulatai egy részének megszüntetéséről, a többiek összevonásáról. (HL. 6/4. 1016/ikt. ir.—16. gy. e. 46.03.27.)

130 A 18. gyalogezred parancsnoka 1945 májusának végén utasította az alárendelt alakulatokat, hogy „a helybeli Nemzeti Bizottságokkal karöltve szervezzék meg ... a nemzeti újjáépítésbe való bekapcsolódás céljából a helyi szükségleteknek megfelelő nemzeti munkát.” (Uo. 6/28. 44/e. pcs—18. gy. e. 45.05.30.) Az elvégzett munkáról időszakonként jelentést tettek az alakulatok pl. uo. 6/30. 437/sgt—18. gy. e. 45.06.29.